RIKOSUHRIPÄIVYSTYS

K 6/2018 vp
25.4.2018

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Rikosuhripäivystyksen lausunto Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksesta eduskunnalle (Ihmiskauppaa koskeva jakso 4)

Kiitämme mahdollisuudesta antaa lausunto ihmiskaupan uhrien asemaa käsittelevästä kertomuksen osiosta. Rikosuhripäivystys pitää erittäin tärkeänä, että ihmiskaupan uhrien auttamisen sidonnaisuutta rikosprosessiin heikennetään kertomuksen suositusten mukaisesti. Käytännön asiakastyössämme näemme jatkuvasti tilanteita, joissa ihmiskaupan uhrien oikeudet jäävät toteutumatta näistä ongelmista johtuen.

Tietojen luovuttaminen poliisille harkinta- ja toipumisajan jälkeen

Ihmiskaupparaportoijana toimivan yhdenvertaisuusvaltuutetun ja Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin (HEUNI) laatiman ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan ns. TEAS-selvityksen tulosten perusteella suositellaan, **ettei poliisille luovutettaisi uhrin tapaukseen liittyviä tietoja harkinta- ja toipumisajan jälkeen, mikäli uhri päätyy harkinnassaan siihen, ettei halua tehdä yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa**. Tämä on mielestämme erittäin tärkeää, jotta ihmiskaupan uhrit uskaltaisivat hakea apua ja saattaa syylliset rikosvastuuseen. Tällä hetkellä etenkin kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevat ihmiskaupan uhrit, he jotka pelkäävät esimerkiksi tekijän kostotoimia tai maasta poistamista, eivät uskalla hakeutua virallisen avun piiriin edes pohtiakseen vaihtoehtojaan.

Muiden ihmiskaupan uhreja auttavien järjestöjen kanssa olemme vuoden alusta ottaneet käyttöön oman kolmannen sektorin tunnistamistilaston. Jo nyt siitä on selvästi havaittavissa, että useat ihmiskaupan uhrit eivät uskalla hakeutua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaaksi. Tällä hetkellä tämän päätöksen on tehnyt yli puolet järjestöjen tänä vuonna esitunnistamista uhreista.

Jos ihmiskaupan uhrin asemaa pohtii ilmiönä eikä yksilön vaikean tilanteen kannalta, tulee kysyneeksi, miksi näinkin vakavan rikoksen uhrit eivät hakisi apua. Voi myös ajatella, että mahdollistamalla avunsaannin ilman ilmoitusta poliisille, harvempia tapauksia voitaisiin tutkia ja siten harvempia syyllisiä joutuisi rikoksista vastuuseen.

Yksilön näkökulmasta tilanne näyttäytyy kuitenkin hyvin toisenlaisena: nykyinen vahva rikosprosessisidonnaisuus johtaa tilanteeseen, jossa uhri ei uskaltaudu hakemaan apua edes siksi aikaa, että hän punnitsisi vaihtoehtojaan tilanteesta irtautumiseksi. Olemme vakuuttuneita siitä, että useammat asiakkaistamme uskaltautuisivat tekemään yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa, mikäli heille ensin annettaisiin aito mahdollisuus rauhoittua, toipua ja harkita rauhassa vaihtoehtojaan sekä niiden mahdollisia seurauksia.

Ilman tätä mahdollisuutta on vaikea motivoida asiakasta, joka on vihdoin päässyt karkuun hyväksikäyttäjäänsä ja pelkää, että rikosprosessin myötä tälle selviää hänen olinpaikkansa; tai asiakasta,

joka on pakotettu tekemään rikoksia ja on vakuuttunut ettei saa apua, vaan että hänet itsensä leimataan rikolliseksi; tai asiakasta, joka on varma, että hänen kotimaassa oleville lapsilleen käy huonosti, jos tekijä kuulee hänen puhuneen viranomaisille. Puhumattakaan niistä asiakkaista, jotka pelkäävät (eikä aina syyttä), että hyväksikäytöstä ilmoittaminen johtaisi maasta poistamiseen tai oleskeluoikeuden menettämiseen.

Auttamistoimien kytkeminen rikosprosessiin

Kannatamme vahvasti TEAS-selvityksen suositusta siitä, **ettei asiakasta automaattisesti poisteta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä sen vuoksi, että rikosnimike vaihtuu rikosprosessin aikana**. Tällainen päätös voidaan tehdä esimerkiksi siksi, että esitutkinnassa ei ole saatu kerättyä tarpeeksi näyttöä juuri ihmiskaupparikoksesta, mikä ei suinkaan tarkoita, ettei kyseessä tosiasiassa kuitenkin olisi ihmiskauppa.

Joulukuussa 2017 reilusta 90:stä Rikosuhripäivystyksellä tukisuhteessa olevasta asiakkaastamme lähes 40 % oli sellaisia henkilöitä, jotka oli alun perin otettu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaaksi, mutta jotka oli sittemmin poistettu asiakkuudesta siitä syystä, että rikosprosessissa oli päädytty käyttämään toista rikosnimikettä. Useilla näistä asiakkaista on vahva avuntarve, ja he ovat voineet joutua vakaviin ongelmiin tai saattaa perheensä vaaraan tehdessään yhteistyötä viranomaisten kanssa ihmiskaupparikollisten tuomitsemiseksi.

Rikosprosessi on voinut kestää vuosia ja tänä aikana henkilö on saattanut pelätä oman ja läheistensä turvallisuuden vuoksi sekä menettää oleskelulupansa ja työskentelyoikeutensa ja elää jatkuvassa epävarmuudessa kyvyttömänä hankkia toimeentuloa perheelleen. Usein näissä tilanteissa uhri ei lopulta myöskään saa hänelle oikeuden määräämiä korvauksia, etenkin jos tuomio tulee ihmiskaupan lähirikoksista kuten kiskonnantapaisesta työsyrjinnästä.

Tässä tilanteessa ovat paremmassa asemassa ne uhrit, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhriksi ulkomailla esimerkiksi pakomatkallaan Suomeen ja joiden kohdalla rikosta ei voida tutkia Suomessa. Tällöin ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä voi moniammatillisen asiantuntijaryhmänsä tuella virallisesti tunnistaa heidät ihmiskaupan uhriksi ja heidän palvelunsaantinsa voi jatkua. Tätä mahdollisuutta ei ole niillä ihmisillä, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhriksi Suomessa ja joiden kohdalla rikosta tutkitaan Suomessa. He ovat näin ollen huonommassa asemassa kuin ulkomailla uhriutuneet henkilöt, vaikka heillä on monesti vahvempi tarve suojeluun sekä mahdollisuus saattaa ihmiskauppaan syyllistyneitä henkilöitä rikosvastuuseen Suomessa.

Erikoisyksikkö ihmiskaupparikosten tutkintaan

Tarve korkealaatuiselle esitutkinnalle korostuu erityisesti nykytilanteessa, jossa auttaminen on vahvasti sidottu rikosprosessiin. Ylipäätään pitkät esitutkinta-ajat ovat erittäin vaikeita asiakkaan kannalta. Joskus jopa vuosien mittaiset tutkinnat vaikeuttavat huomattavasti asiakkaan mahdollisuutta toipua kokemastaan. Eläminen epävarmuudessa aiheuttaa useita sosiaalisia sekä mielenterveyden ongelmia. Se vaikuttaa myös siihen, saadaanko rikolliset vastuuseen, sekä siihen, saako uhri korvauksia kokemastaan. Vuosia kestävästä raskaasta ja traumatisoivasta rikosprosessista voi lopulta jäädä käteen pelkkiä ongelmia oman ja perheen turvallisuuden sekä oleskeluoikeuden suhteen. Tämä ei ymmärrettävästi rohkaise ihmiskaupan uhreja lähtemään rikosprosessiin.

Ihmiskaupparikosten esitutkintojen käytännöt vaihtelevat suuresti eri puolilla maata sekä eri yksiköiden välillä. Se, päädytäänkö tutkinnassa käyttämään rikosnimikkeenä ihmiskauppaa, liittyy muun muassa kerättyyn näyttöön, tutkijoiden kykyyn tulkita ihmiskaupan tunnusmerkistöä sekä siihen, uskaltaako uhri kertoa viranomaisille kokemastaan.

Poliisissa tiettyjen muiden rikosten tutkinnan keskittämistä erikoistuneisiin yksikköihin on perusteltu sillä, että osaamisen keskittäminen parantaa esitutkinnan laatua ja ilmiön ymmärtämistä, ja lisää siten asiakkaan oikeusturvaa ja edesauttaa rikosten selvittämistä ja torjumista. Näkemyksemme mukaan näin on myös ihmiskaupan kohdalla ja pidämme keskeisenä TEAS-selvityksen **suositusta ihmiskauppaan erikoistuneen poliisin tutkintayksikön perustamisesta.**

Oleskeluoikeuden kytkös rikosprosessiin

Rikosprosessiin ei ole sidottu ainoastaan uhrin avunsaanti, vaan se vaikuttaa myös oleskeluoikeuteen. Ihmiskaupan uhrin oleskelulupa myönnetään lähtökohtaisesti uhrin oleskeluun Suomessa rikosprosessin ajaksi, mutta tälläkin hetkellä asiakkaat ovat odottaneet lupia reilusti yli vuoden, koska esitutkinnat eivät ole edenneet tai edes alkaneet.

Samaan aikaan monilla uhreilla on työpaikka, muttei välttämättä työskentelyoikeutta. Toisilla taas on kova halu tehdä töitä, mutta heitä ei puuttuvan työskentelyoikeuden vuoksi palkata, vaikka työpaikka olisi tiedossa. Työkykyiset ja -haluiset ihmiset ovat siis usein pakotettuja elämään sosiaalituilla, mikä ahdistaa asiakkaita suunnattomasti, varsinkin koska monilla on perhe elätettävänä esimerkiksi kotimaassaan. Monet altistuvat odotusaikana myös Suomessa uudelleen hyväksikäytölle, kun laillisia mahdollisuuksia tehdä työtä ei ole.

Mikäli työvoiman hyväksikäyttöä ei lähetä tutkimaan ihmiskauppana, on olemassa myös oleskelulupa, joka voidaan myöntää sellaiselle henkilölle, joka on tullut hyväksikäytetyksi oleskellessaan ja työskennellessään Suomessa laittomasti (Ulkomaalaislain 52 d §). Täten siis huonommassa asemassa ovat ne, jotka ovat joutuneet hyväksikäytön uhriksi oleskellessaan ja työskennellessään Suomessa laillisesti.

Ihmiskaupan uhri on usein ottanut suuren riskin päättäessään paljastaa rikoksen ja mahdollisesti todistaa tekijää vastaan oikeudessa. Useat asiakkaat ovat saaneet vakavia omaan tai kotimaassa oleviin läheistensä henkeen ja terveyteen kohdistuvia uhkauksia. Tekijällä on usein vahvoja verkostoja uhrin kotimaassa, ja hänellä on siellä myös realistiset mahdollisuudet toteuttaa uhkauksensa.

Suomen poliisilla ei ole mahdollisuutta tarjota uhrille suojaa Suomen ulkopuolella. Käytännössä kuitenkin rikosta paljastaessaan oleskeluluvalla Suomessa oleskeleva ihmiskaupan uhri ottaa riskin siitä, että prosessin päätteeksi hänet poistetaan maasta ja hän jää täysin ilman suojaa tekijän tai tämän verkostojen kostolta. Toisaalta taas useissa tapauksissa riski joutua ihmiskaupan uhriksi uudelleen palautuksen yhteydessä on todellinen.

Edellä mainittuja tekijöitä ei kokemuksemme mukaan oteta nykytilanteessa tarpeellisissa määrin huomioon harkitessa oleskelulupaa ihmiskaupan uhrille ja yhdymme yhdenvertaisuusvaltuutetun suositukseen siitä, että **ihmiskaupan uhrin jatkuvan oleskeluluvan saamisen kynnystä madallettaisiin niin, että se voitaisiin myöntää haavoittuvassa asemassa olevalle ihmiskaupan uhrille**.

Uhrien asema kunnissa

Rikosuhripäivystys yhtyy kansallisen TEAS-selvityksen suosituksiin, joiden tarkoitus on **selkeyttää ihmiskaupan uhrien asemaa palvelunsaajina kunnissa joko säätämällä erillislaki tai vaihtoehtoisesti sisällyttämällä auttamistoimet sosiaali- ja terveydenhuollon yleislakeihin**. Sekä asiakastyössä että kouluttaessamme on käynyt esille, että kuntien sosiaalitoimissa ei usein olla tietoisia heidän velvollisuudestaan järjestää ihmiskaupan uhrin palveluita. Näin on etenkin niiltä osin, kun ne poikkeavat kunnissa tehtävästä perussosiaalityöstä ja kun ne vaativat tavallisista poikkeavia toimintatapoja ja joustoa yleisistä linjauksista.

Uskomme, että TEAS-selvityksessä annetut suositukset liittyen auttamislainsäädännön selkeyttämiseen ja kuntien ohjeistamiseen sekä **korvausmenettelyn yksinkertaistamiseen** parantaisivat kotikuntalaisasiakkaidemme palvelunsaantia ja tasoittaisivat paikoin suuriakin alueellisia eroja. Ihmiskaupan uhrina olevalle, tilanteesta pois pyrkiville ja akuutissa avun tarpeessa oleville asiakkaillemme on esimerkiksi ehdotettu tapaamisia kahden viikon päähän ja lähetetty asiakirjoja tekijän luona olevaan viralliseen osoitteeseen. Asiakkaita on majoituksen puuttuessa osoitettu asumaan vakavista päihdeongelmista kärsiville henkilöille tarkoitettuihin asuntoloihin.

Tämä ei tue ihmiskaupan uhrin mahdollisuuksia irtaantua tilanteestaan eikä ihmiskaupparikollisten saattamista vastuuseen. Uhrien yhdenvertaisuuden kannalta erityisen ongelmallista on se,

että ongelma koskettaa nimenomaisesti niitä ihmiskaupan uhreja, joilla on kotikunta Suomessa. Näin ollen Suomen kansalaiset sekä ne uhrit, joilla on Suomessa oleskeluoikeus, ovat huonommassa asemassa kuin esimerkiksi paperittomat uhrit, jotka saavat palvelunsa suoraan vuosien erityisasiantuntemuksella toimivasta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä.

Pia Marttila
ihmiskaupan uhrien auttamistyön erityisasiantuntija